

Сергій Білоцький

Засади міжнародно-правового регулювання гідроенергетики

Стаття розглядає різні аспекти міжнародно-правового регулювання гідроенергетики. Проблема досліджується з огляду на існування двох універсальних конвенцій 1923 і 1997 рр., а також європейської регіональної конвенції 1992 р. Робиться висновок про можливість визначення певних принципів та порядку виробництва та використання гідроенергетики.

Article examines various aspects of international legal regulation of hydropower. The problem is investigated according to the two universal conventions in 1923 and 1997, as well as the European regional convention in 1992. It is concluded that there is the possibility of determining certain principles and procedures for the production and use of hydropower.

Складовою міжнародно-правового регулювання екологічно орієнтованої енергетики виступають відновлювані джерела енергії (ВДЕ). Одним з них, поряд з вітровою, біоенергетикою, сонячною, вітровою і деякими іншими є гідроенергетика.

Дослідження проблем т.з. міжнародного річкового права та несудноплавного / промислового використання річок має свою історію в міжнародному праві. Так, ці питання ставали об'єктом дослідження Б.М. Клименко, Л.В. Корбута, Ю.Я. Баскіна, С.А. Гуреева, І.Н. Тарасової, О.В. Задорожного, О.З. Мельник, М.В. Некотеневої і багато інших представників пострадянської науки міжнародного права.

В той же час, на жаль, безпосередньо дослідження міжнародно-правового регулювання виробництва гідроенергетики поки не стало об'єктом окремого дослідження в українській міжнародно-правовій науці. Тим більше, з огляду на гідроенергетику, як складову екологічно орієнтованої енергетики.

В доктрині міжнародного права висувують пропозиції вважати такими, що відносяться до відновлюваних джерел енергії лише електроенергію вироблену на гідроелектростанціях малої потужності, або енергією малих річок – до 10 МВт. Але практика міжнародного права не підтверджує цього. Так, Статут спеціалізованої міжурядової організації – Міжнародного агентства з відновлюваних джерел енергії (ІРЕНА) каже про гідроенергетику в цілому, як об'єкт свого регулювання [1] (ст. 3). Такою ж є практика Міжнародного енергетичного агентства, яке в своїх звітах розглядає гідроенергетику в цілому, серед відновлюваних джерел енергії.

В той же час, саме по собі виробництво гідроенергії не є настільки абсолютно екологічно безпечним і створює цілий ряд практичних проблем, що мають вирішуватися в рамках міжнародного права. Будівництво греблі та створення водосховища спричиняє зміну рівня і швидкості течії річкових вод вище і нижче за течією греблі. Підвищення рівня вод не тільки створює можливості для вироблення електроенергії, але і може сприяти поліпшенню судноплавства і лісосплаву, розширенню іригації. Разом з тим, підвищення рівня річкових вод веде до затоплення іноді вельми значних земель, до підвищення рівня ґрунтових вод нових прибережних районів, що при надлишку вологи в них може мати негативне значення. Гребля є також перешкодою для проходу риби до місць свого нересту вище за течією. Зміни режиму річки відбуваються і нижче за течією від греблі. Зниження рівня річкових і відповідно ґрунтових вод може призвести до нестачі річкових вод для місцевих потреб, вироблення гідроенергії, зрошення і т.п. [2, с. 65].

Будівництво гідроелектростанцій на міжнародній річці може спричинити безліч питань, які потребують міжнародно-правового врегулювання, якщо ці питання зачіпають будь-яким чином територію іншої або інших держав. Справа в тому, що будівництво греблі на річці тягне за собою ряд гідрологічних проблем пов'язаних з цією річкою, і ці зміни можуть позначатися на значній відстані від греблі.

Варто вказати, що в рамках міжнародного права не існує спільного терміну для позначення тих вод, що є об'єктом його правового регулювання. Так, Е. Енгельгардт ввівши у 1879 р. термін «міжнародна ріка» висував

УДК 341.232:620.9

БІЛОЦЬКИЙ Сергій Дмитрович,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка.

© С. Білоцький, 2013

два критерії, для такого визначення: фізичний – тобто придатність річки для судноплавства, і політичний – факт перетину або поділу річкою території двох або декількох держав [3]. Щодо цього ж терміну Л. Опенгейм казав що це всі річки, що мають судноплавне поєднання з морем і в той же час на протязі від витоків до свого гирла або розділяють декілька різних держав, або перетинають їхні території [4, с. 39]. Після Другої світової війни у зв'язку з розробкою і прийняттям Конвенції про режим судноплавства на Дунаї (1948 р.) підхід до визначення міжнародної ріки змінився. Загальне визнання отримав принцип, згідно з яким міжнародно-правовий режим судноплавства по річках, які протікають по території двох або більше держав, регламентується угодою цих держав, в якій вирішується питання про допуск на річку судів неприбережних країн [5, с. 15].

Перша універсальна угода в сфері міжнародного річкового права – Барселонська конвенція та Статут про режим навігаційних водних шляхів міжнародного значення (1921 р.) вказала на існування «водних шляхів міжнародного значення», до яких «належать: 1) всі природні судноплавні в напрямку до моря і від моря ділянки водного шляху, який розділяє або перетинає різні держави, а також будь-яка частина іншого природного судноплавного в напрямку до моря і від моря водного шляху, що з'єднує з морем природний судноплавний водний шлях, що розділяє або перетинає різні держави; 2) водні шляхи або ділянки водних шляхів, як природні, так і штучні, які спеціально визнані такими, що підпадають під дію цієї конвенції і статуту на підставі односторонніх актів держав, під суверенітетом яких вони знаходяться, або на підставі міжнародних угод» [6].

Австрійський дослідник А. Фердросс, пропонував термін «інтернаціоналізовані річки» - тобто річки, що знаходяться під контролем міжнародних річкових комісій [7, с. 580]. Своєю чергою річки, що протікають по території двох або декількох держав, на яких плавання суден неприбережних країн не допускається, в доктрині називають багатонаціональними [8, с. 32].

В самостійну категорію, базуючись на значних об'ємах двосторонніх угод з від-повідного питання, виділяють прикордонні річки, тобто річки, які поділяють території двох і більше держав. Однак будь-яка прикордонна річка також має бути міжнародною [2, с. 17]. Гельсінські річкові правила (1966 р.) застосували новий термін – басейн міжнародної ріки. В цьому випадку мова йшла про географічний район, який охоплює дві і більше держави і визначає межі вододілу, включаючи поверхневі і підземні води, що впадають у водотоки загального значення [9] (ст. 2).

У Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (1992 р.) запропоновано поняття «транскордонні води» - будь-які поверхневі або підземні води, які позначають, перетинають кордони між двома або більше державами, або розташовані на таких кордонах. В тих випадках, коли транскордонні води впадають безпосередньо в море, межі таких транскордонних вод визначаються прямою лінією, яка перетинає їх гирло між точками, розташованими на лінії малої води на їхніх берегах» (ст. 1). І останнім став запропонований в Конвенції про право несудноплавних видів використання міжнародних водотоків (1997 р.) термін «міжнародний водоток» – система поверхневих і ґрунтових вод, що становлять в силу свого фізичного взаємозв'язку єдине ціле і зазвичай мають загальне закінчення, частини якого перебувають у різних державах (ст. 2). Останній термін містить менше конкретики, хоча по суті означає те саме, що й попередній.

В міжнародному праві довгий час не було визначено пріоритетів серед видів використання транскордонних вод. Так, одна з небагатьох угод, яка містить таку ієрархію – Договір між США і Мексикою від 3 лютого 1944 р. встановлював наступні пріоритети водокористування: 1) потреби домашнього господарства і комунального обслуговування; 2) сільське господарство і скотарство; 3) вироблення електроенергії; 4) інші види промислового водокористування; 5) судноплавство; 6) рибальство та інші види водокористування. Своєю чергою М. Вольфром, базуючись на нормах Барселонської (1921 р.) і Женевської конвенцій (1923 р.), робить висновок, про пріоритет судноплавства над використанням міжнародних річок в інших цілях [10, с. 10-13].

Більш правильною видається думка, висловлена в проекті пропозицій по праву міжнародних річок, підготованому Афро-Азіатським консультативним юридичним комітетом (1973 р.), де передбачається, що при вирішенні питання про перевагу конкуруючих видів використання міжнародних річок особливу увагу слід приділяти та-ким видам, які складають основу життя, наприклад використанню води для потреб населення [11, с. 274-279]. Власне, її ж було підтверджено в Конвенції 1997 р.: «у випадку протиріччя між видами використання міжнародного водотоку воно повинно вирішуватися з урахуванням статей 5 до 7, при цьому (особлива увага приділяється вимогам задоволення насущних людських потреб» (ст. 10) [12]. Заяви про взаєморозуміння, що відносяться до текстів проекту Конвенції тлумачать наступним чином: «в визначенні "насущних людських потреб" особлива увага буде приділятися забезпеченню достатньої кількості води для підтримки життя людини, в тому числі питної води і води для виробництва продовольства з метою запобігання голоду» [13].

З міжнародно-правової точки зору основним принциповим питанням при використанні міжнародних річок з метою виробництва електроенергії є питання про те, наскільки вільно держава розпоряджатися водами міжнародної річки в межах своєї території. Міжнародна договірна практика показує, що ця свобода не безмежна. На-приклад, вище розміщена за течією держава не повинна створювати на річці так багато установок, щоб це тягнуло за собою серйозну зміну течії в нижній частині річки, а нижча за течією держава не повин-

на споруджувати установки, які піддавали б небезпеці повені вище розміщені держави. Інші принципи фіксуються в міжнародних договорах.

Варто відзначити, що весь масив джерел міжнародного права, що регулюють відносини пов'язані з виробництвом гідроенергії можна поділити за класичною схемою передбаченою в статті 38 Статуту Міжнародного суду ООН: звичаї, договори, загальні принципи права та судові рішення. В той же час, об'єктивне значення як джерела ма-ють рішення міжнародних організацій та односторонні акти держав. Хотілося б відзначити, що звичай грає в цьому випадку мінімальну роль як джерело правового регулювання, зважаючи на специфічність врегульованих проблем, що потребують свого чіткого вирішення та фіксації, що можна забезпечити лише через формальне затвердження в міжнародному договорі. Самий перший відомий історії міжнародний договір – угода шумерських міст Лагаша і Умми (3100 р. до н.е.) торкався серед іншого питань пов'язаних з розподілом водних ресурсів. Назагал, угоди, що регулюють питання пов'язані з виробленням гідроенергії можна класифікувати за кількома підставами. Виходячи з суб'єктного стану: універсальні (Женевська конвенція про гідроенергію водних потоків, що мають значення для декількох держав (1923 р.), Конвенція 1997 р.), регіональні (Конвенція 1992 р.), «басейнові» (угоди про р. Меконг, Нігер, Сенегал) та двосторонні (України та Росії про прикордонні води (1992 р.)). На нашу думку, такий поділ є вірним не лише виходячи з географічного критерію, обґрунтований він і виходячи з різного об'єму правового регулювання в угодах. Так, в доктрині кажуть про існування особливого Європейського механізму правового регулювання, який вирізняється особливим акцентом на проблемах боротьби із забрудненням вод, спричиненим людською діяльністю та наявністю чітких і досить дієвих заходів для їх вирішення (в рамках Конвенції 1992 р. та Директиви 2000/60/ЕС). У порівнянні з універсальними нормами, викладеними у Конвенції 1997 р., зазначені правові акти встановлюють досить високі вимоги, виконання яких потребує від держав відповідного рівня технологічних та фінансових можливостей [14, с. 16].

Виходячи з предмету регулювання можна виділити такі види угод, пов'язаних з виробництвом гідроенергії: мирні договори (Версальський мирний договір (1920 р.), Паризький мирний договір (1947 р.), Угода про мир між Ізраїлем і Йорданією (1994 р.)), концесійні угоди (Франко-швейцарська конвенція про концесію водоспаду Шатело (1930 р.)), угоди про будівництво гідроелектростанцій (Угода між РФ і Кир-гизстаном про побудову ГЕС (2012 р.)), угоди про регулювання статусу річки (угоди про Рейн, Дунай, Амазонку, басейн Ла-Плати), угоди про прикордонні річки і т.п.

Серед судових рішень найважливішими є Справи Міжнародного суду ООН Угорщина проти Словаччини (1997 р.) та Нідерландів проти Бельгії (1937 р.), арбітражне рішення щодо оз. Лану. Щодо односторонніх актів, то ще у 1911 р. Інститут міжнародного права прийняв так звану Мадридську декларацію про використання міжнародних водотоків для цілей інших, ніж судноплавства, в якій зазначав, що прибережні держави не повинні односторонніми актами змінювати точку перетину кордону потоками річкових вод, а також не повинні вчиняти шкідливі для води зміни, такі як забруднення. Вище розміщена за течією держава не повинна створювати на річці так багато установок, щоб цим обумовлювалася серйозна зміна течії в нижній частині річки, а нижча за течією держава не повинна споруджувати установки, які піддавали б небезпеці повені вище розміщену державу [15, с. 365].

Першою і як виявилось останньою спеціалізованою угодою стала розроблена в рамках Ліги Націй Женевська конвенція про гідроенергію водних потоків, що мають значення для декількох держав (1923 р.) [16]. Ця угода була ратифікована одинадцятьма державами і набула чинності в 1924 р., але на жаль жодна з них не межувала одна з одною. Цікаво, що однією з сторін договору була Британська імперія (в тому числі за колоній, протекторати і підмандатні території, включаючи Палестину), а отже його дія зараз має поширюватися на багато з її колишніх колоній, які в своїх актах про незалежність чи договорах з метрополією, визнали правонаступництво за угодами (як наприклад, Індія) [17, с. 88]. Формально угода є чинною досі, не маючи денонсації чи анулювань з боку своїх сторін, хоча жодного разу на практиці не застосовувалася.

Конвенція виходить з суверенітету держави над своєю територією. Спроба встановити шляхи співпраці держав басейну зроблена в ст. 2, згідно з якою зацікавлені держави повинні погодитися на проведення обстеження в міжнародному масштабі, якщо таке потрібно для найбільш раціонального використання джерел гідроенергії. Таке обстеження повинно проводитися спільно. Згідно ст. 3-4 конвенції для проведення робіт, які завдають істотної шкоди іншій державі, потрібна згода цієї іншої держави. Хоча для врегулювання проблеми можливі лише переговори з державою, що проводить ці роботи, які в кращому випадку можуть призвести до компенсації за завдану шкоду, а в гіршому випадку, якщо рішення не буде досягнуто, компенсація може і взагалі не бути виплачена. Це, як зазначає Б.М. Клименко суперечить основоположним принципам міжнародного права і тим самим підриває і без того незначну цінність інших положень конвенції [2, с. 68-69].

Важко однозначно дати відповідь про вплив цієї угоди на міжнародне право. Так, не дивлячись на норму її ст. 4, арбітраж в справі озера Лана вказав, що міжнародне право не містить обов'язкової норми щодо укладання попередньої угоди між верхнім і нижнім прибережними державами щодо передбачуваного нового

виду використання, а «віддає перевагу менш радикальним рішенням, обмежуючись вимогою до держав виробляти умови угоди шляхом проведення попередніх переговорів, не обумовлюючи здійснення ними своєї компетенції укладенням цієї угоди» (п. 11) [18, с. 197]. Своєю чергою, Африканська економічна комісія ООН розглядала Конвенцію 1923 р., як «мертву норму» [19, с. 13], але вказала, що вона містить адекватні норми по яких можуть домовитися держави.

Як зазначає М. Вольфром, цінність Женевської конвенції в тому, що це була спроба досягти компромісу між давніми антагоністичними концепціями: з одного боку, принципом суверенітету держави, а з іншого – технічним імперативом про оптимальне використання вод для отримання гідроенергії [10, с. 73].

В кінці ХХ ст. було прийнято спробу розробити універсальну конвенцію, покликану врегулювати весь масив договірних і звичаєвих норм, пов'язаних з несудноплавним використанням транскордонних водотоків – Конвенцію 1997 р. Ця спроба охопила безліч питань, які досі регулювалися на двосторонньому чи «басейновому» рівнях але досі чинності не набула, хоча на неї і посилався Міжнародний суд ООН в справі Габчіково-Надьмарош (1997 р.).

Стаття 26 Конвенції 1997 р. безпосередньо регулює питання експлуатації споруд на транскордонних водотоках (дамб, загат, ровів, гребель і т.п.). Передбачене збереження і захист споруд, установок та інших об'єктів, що відносяться до міжнародного водотоку на території відповідних держав (п. 1), а також консультації між державами в разі наявності в однієї з них розумних підстав вважати, що небезпечна експлуатація та захист споруд від сил природи може викликати для неї значні несприятливі наслідки (п. 2). Як вказано в коментарі Комісії міжнародного права, пункт 1 жодним чином не становить на меті санкціонувати проведення однією державою водотоку діяльності по збереженню та захисту об'єктів іншої держави водотоку, не кажучи вже про те, щоб вимагати від неї цього. Однак можуть виникнути обставини, коли державі водотоку буде доцільно брати участь у збереженні та захисті об'єктів за межами своєї території, наприклад, якщо вона експлуатує об'єкти спільно з тією державою, в якій вони розташовані [20, с. 237-239].

Щодо п. 2, то така стурбованість держав щодо захисту та безпеки споруд знаходить відображення в міжнародних угодах. Деякі угоди, пов'язані з гідроенергетичними об'єктами, містять конкретні положення про проєктування об'єктів (Конвенція 1957 р. між Швейцарією та Італією щодо використання гідроенергетичних ресурсів річки Шпіль, ст. 8) [21, с. 862] і передбачають неможливість реалізації планів їх будівництва без попередньої згоди сторін (Конвенція 1963 між Францією і Швейцарією про гідроенергетичний комплекс в Емосонській долині, ст. 2) [22, с. 571]. Крім того, в угодах між собою держави передбачали забезпечення безпеки об'єктів шляхом прийняття відповідних внутрішніх актів державою, на території якої розташовані такі об'єкти [22, с. 571]. Стаття 26 встановлює лише загальні, диспозитивні норми з метою забезпечення основоположного рівня захисту та безпеки об'єктів, що відносяться до міжнародних водотоків.

Останнім елементом, що відноситься до гідроенергетики, є передбачений в ст. 29 Конвенції 1997 р. захист міжнародних водотоків і споруд на них в період міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів, і не використання їх в порушення відповідних принципів і норм міжнародного права. Ця стаття фактично дає нам відсилання до норм міжнародного гуманітарного права, зокрема ст. 56 (1) I Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (1977 р.), та встановлює загальне правило заборони ставати об'єктом нападу «установок і споруд, що містять небезпечні сили, а саме греблі, дамби... навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення» [23]. Аналогічний захист забезпечується в разі неміжнародних збройних конфліктів у відповідності зі статтями 14 і 15 Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій 1949 р. [20, с. 244].

Практичне застосування має чинна в рамках держав-членів Європейської економічної комісії Конвенція 1992 р. [24] Згідно неї ключовим зобов'язанням прибережних сторін є укладення двосторонніх, багатосторонніх угод або інших домовленостей щодо конкретних поділюваних ними водотоків. В Конвенції 1992 р. було закріплено ряд універсальних і регіональних європейських принципів міжнародного екологічного права, яких держави мають дотримуватися при використанні транскордонних водотоків, в тому числі і для цілей виробництва електроенергії: принципом обережності (заходи з попередження можливого транскордонного впливу витоку небезпечних речовин не повинні відкладатися на тій підставі, що наукові дослідження не встановили у повному обсязі причинно-наслідкового зв'язку між цими речовинами, з одного боку, і можливим транскордонним впливом – з іншого), принципом «забруднювач платить» (витрати, пов'язані із заходами щодо запобігання, контролю і скорочення забруднення, відшкодовує забруднювач), управління водними ресурсами здійснюється таким чином, щоб потреби нинішнього покоління задовольнялися без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольнити свої власні потреби (ст. 2(5)). Гадаємо буде правильним вважати ці принципи, принаймні, регіональними щодо використання транскордонних водотоків для виробництва електроенергії.

Важливим для виробництва гідроенергетики з ВДЕ є також передбачена в Конвенції 1992 р. норма про негайне інформування прибережних сторін про критичні ситуації (ст. 14), які можуть бути пов'язані, напри-

клад з екстреним скиданням води з водосховищ ГЕС розташованих вище за течією. Для цього Конвенція передбачає «створення, при необхідності, і використання скоординованих або спільних систем зв'язку, оповіщення та сигналізації» (ст. 14).

О.З. Мельник, аналізуючи Конвенції 1992 і 1997 рр., встановила їхній комплементарний характер, «оскільки існуючі між ними відмінності не перешкоджають учасникам однієї з цих Конвенцій приєднатися до іншої Конвенції. Вони доповнюють одна одну, сприяючи виникненню у міжнародному праві окремого порядку з відповідними принципами та нормами. При цьому встановлено, що Конвенція 1992 р. містить більш детальні положення та більш високі вимоги, що пояснюється рівнем розвитку європейського регіону» [14, с. 7]. В той же час ця думка видається певним перебільшенням з кількох причин: 1. Конвенції використовують різні механізми для координації діяльності (прописані мінімальні стандарти (Конвенція 1997 р.) і пропозицію для держав укладати угоди з конкретних питань водокористування (Конвенція 1992 р.); 2. В них, власне, різні завдання – охорона та захист транскордонних вод від забруднення (Конвенція 1992 р.) та охорона і розподіл їх ресурсів транскордонних вод між державами (Конвенція 1997 р.). Мабуть саме це і стало причиною прийняття 2003 р. додаткового протоколу до Конвенції 1992 р., набуття яким чинності зробить цю угоду універсальною, відкривши для підписання не лише державам-членам ЄЕК. Отже, в перспективі саме її норми і вимоги можуть стати універсальними, оскільки Конвенція 1997 р. чинності поки не набула.

Відповідно, головними практичним регуляторами відносин, пов'язаних з виробництвом гідроенергії, є двосторонні угоди. Слід, однак, зауважити, що стосовно порядку використання вод міжнародних водотоків для виробництва гідроенергії в договірній практиці держав не сформувалися загальні підходи до вирішення проблем, що виникають в даній області. Так, питання про розподіл гідроенергії вирішується в міжнародній практиці двома способами. По-перше, можливе проведення територіального розділу ресурсів водотоку по зонах, у кожній з яких зберігається компетенція відповідної держави (наприклад, за Угодою між СРСР і Норвегією про прикордонній річці Паатсо-Йокі (Пасвікель) (1957 р.) СРСР одержав право на використання гідроресурсів на нижній і верхній ділянках цієї річки, а Норвегія – на середній). По-друге, ресурси міжнародного водотоку можуть розподілятися між прибережними державами порівну. Наприклад, принцип розподілу електроенергії в рівних частках покладений в основу Договору між США і Мексикою про використання вод річок Колорадо, Тіюана і Ріо-Гранде від 14 листопада 1944 р. [25, с. 151]

У міжнародній практиці зустрічаються також випадки, коли розташована у верхів'ях держава при будівництві на своїй території гідротехнічних споруд зобов'язується проводити відпуск води для потреб нижче розташованої держави. Кількість води, що відпускається може бути точно зафіксована в договорі (Договір про Ніл (1959 р.)) або встановлюватися щорічно пропорційно природному стоку, як це передбачено конвенцією, укладеною між Італією та Швейцарією щодо використання вод р. Споль (1957 р.) [18, с. 389-390]. Мається на увазі, що ця кількість не має бути меншою, ніж до здійснення будівельних робіт [5, с. 139].

В нових реаліях міжнародного життя виникають і такі специфічні норми, як з Угоди між урядами Казахстану, Киргизстану, Таджикистану і Узбекистану про використання водно-енергетичних ресурсів басейну річки Сирдар'я (1998 р.), що передбачає можливість щорічного укладання багатосторонніх, і на їх основі двосторонніх, договорів про взаємопоставки води та електроенергії в обмін на вугілля, газ та мазут. Але ця норма фактично не працює через відмову Республіки Узбекистан укладати багатосторонні договори.

Актуальною є проблема статусу земель, які використовуються однією стороною для будівництва або інвестування на території іншої договірної сторони. У радянсько-норвезькій угоді (1963 р.) зазначено, що ділянки землі на території Норвегії, на яких будуть побудовані гідроенергетичні споруди, що належать СРСР, або ділянки, призначені для їх подальшої експлуатації, надаються Норвегією в безкоштовне користування Радянському Союзу на весь термін існування гідротехнічних споруд. Аналогічно вирішено питання про ділянки радянської території, на яких розташовані гідротехнічні споруди Норвегії [25, с. 135].

Угоди, в яких згадано гідроенергетику і стороною яких є Україна, містять різні норми з цього питання. Так, в Рамковій конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (2003 р.) [26] сторони прийняли обов'язок вживати відповідних заходів для включення цілей збереження та сталого використання біологічного та ландшафтного різноманіття державної політики щодо енергетики в регіоні (ст. 4). В рамках політики просторового планування спрямованого на охорону та сталий розвиток Карпат держави мають звернути увагу і на енергетику (ст. 5(3)). Крім того, в рамках захисту біорізноманіття та ландшафтів передбачається використання енергії, яка зменшує негативний вплив, «включаючи більш широке використання відновлюваних джерел енергії та енергозберігаючих технологій, коли це необхідно» (ст. 10(3)). За угодою зі Словаччиною про прикордонні води (1994 р.) передбачено, що сторони зобов'язуються не проводити на прикордонних водах без взаємної домовленості водогосподарських заходів, які б мали несприятливий вплив на території іншої Держави. Утримувати гідротехнічні споруди на прикордонних водах у справному стані і використовувати їх так, щоб не завдавати взаємної шкоди, або щоб не дійшло до погіршення водогосподарських умов. Сторони мають право на прикордонних водах на половину природної води, яка протікає (ст. 3) [27].

В Угоді з Молдовою (1994 р.) передбачено, що кожна Сторона самостійно розробляє проекти водогосподарських заходів на прикордонних водах на своїй території, які узгоджуються між Сторонами. Якщо одна із Сторін побажає доручити виконання проектних робіт іншій Договірній Стороні, виконання їх буде здійснюватися за окремою угодою або контрактом (ст. 9) [28]. Угода з Білоруссю (2001 р.) передбачає будівництво гідротехнічних споруд для використання ресурсів цих водних об'єктів, спільне використання споруд і технічного устаткування, утримання їх у належному стані, а також погодження умов їх експлуатації (ст. 2). Сторони зобов'язуються використовувати транскордонні води та утримувати гідротехнічні споруди, на території своїх держав, не погіршуючи умов водогосподарської діяльності на території держави іншої Сторони (ст. 3). Кожна із Сторін має право використовувати не більше половини узго-дженого загального обсягу водних ресурсів (ст. 4). Встановлено заборону виконання будівельних водогосподарських робіт на транскордонних водах третій стороні (ст. 7) [29].

Свого часу М.О. Ушаков вважав, що розробка загальних принципів в рамках мі-жнародного річкового права загалом навряд чи доцільна і можлива, оскільки про-блеми регулювання міжнародних річок мають вирішуватися прибережними державами з урахуванням особливостей тієї чи іншої річки і їх зацікавленості в тому чи іншому її використанні [8, с. 43]. Як показала практика, така думка виявилася такою, що не відповідає дійсності. В міжнародному праві вдалося виробити ряд специфічних принципів, що отримали визнання як на універсальному, так і на регіональному рівні, будучи закріпленими в відповідних конвенціях. Така ж ситуація на нашу думку в перспективі буде в сфері гідроенергетики.

Вже зараз доктрина пропонує нам принципи використання міжнародних водотоків в сфері гідроенергетики, які базуються на нормах Конвенцій 1992 і 1997 рр., та інших загальноновизнаних нормах. Так, Г.М. Морозов виділяє 9 таких принципів, до яких відносить: а) право прибережної держави на будівництво ГЕС; б) облік прав і інтересів інших держав; в) принцип паритету, тобто ведення будівництва гідропороди спільно або на узгоджених умовах; г) розподіл гідроенергетики в залежності від вкладу сторін в будівництво ГЕС, розташування ГЕС і річки, на якій вона побудована; д) різниця у витратах на створення ГЕС покривається за рахунок перерозподілу гідроенергетики; е) компенсація втрат води внаслідок будівництва ГЕС; є) управління гідропороди здійснюється спеціальною міжнародною комісією або спеціалізованою компанією; з) держава, що будує ГЕС в верхів'ї річки, відпускає для потреб нижче розташованої держави кількість води не менше, ніж було до будівництва ГЕС; і) за угодою сторін відпуск води може бути замінений відпусканням електроенергії [30, с. 90].

Виходячи з вимог Конвенцій 1997 і 1992 рр. можна запропонувати наступний порядок виробництва та використання гідроенергетики:

1) Держава, що планує будівництво гідроелектростанції на належній їй ділянці міжнародного водотоку, повинна одержати схвалення на таке будівництво від прибережних держав, розташованих вище і нижче за течією.

2) Проект будівництва повинен пройти незалежну екологічну експертизу із залученням зарубіжних фахівців.

3) В ході будівництва та експлуатації гідроелектростанції повинен здійснюватися екологічний моніторинг.

4) Прибережні держави, розташовані вище або нижче за течією міжнародного водотоку вправі одержувати певну частку виробленої електроенергії. Вони можуть брати участь у будівництві та експлуатації гідроелектростанції (у формі участі у фінансуванні або в іншій формі).

5) Держава, на території якої будується гідроелектростанція, зобов'язана компенсувати державам, розташованим нижче за течією міжнародного водотоку, скорочення витрат води.

6) Держави, розташовані вище за течією міжнародного водотоку, не вправі здійснювати заходи, що ведуть до скорочення відпуску води без згоди нижче розташованих держав.

Крім того, в рамках багатьох угод і в тому числі Конвенції 1997 р. передбачена можливість заснування спільних органів керування водотоком (ст. 24). Такі органи мають широкий спектр завдань в тому числі і регулювання питань виробництва гідроенергетики (Орган розвитку басейну річки Сенегал, Комісія Меконга і т.п.). Вони стали особливо актуальними в результаті зростання попиту на воду, продовольство і електроенергію, зумовили потребу в створенні значно більшої кількості спільних організацій-них механізмів. Вони можуть бути постійними і тимчасовими. Сьогодні існує приблизно стільки ж спільних органів, скільки міжнародних водотоків [31, с. 256-266; 32, с. 124].

Таким чином, в рамках міжнародно-правового регулювання екологічно орієнтованої енергетики ми маємо доволі значний масив норм пов'язаних з регулюванням виробництва гідроенергетики, як одного з різновидів ВДЕ. Нажаль, в міжнародному праві так і не вироблено сталої термінології для позначення тих міжнародних водних ресурсів за допомогою яких виробляється гідроенергетика. В той же час наявні договори дають нам змогу визначити існуючі, принаймні на доктринальному рівні, принципи, на яких має базуватися використання міжнародних водотоків в сфері гідроенергетики.

1. Устав Международного агентства по возобновляемым источникам энергии. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.irena.org/documents/uploadDocuments/Statute/Statute_RU.pdf.
2. Клименко Б.М. Международные реки. Правовые вопросы использования международных рек в промышленности и сельском хозяйстве / Б.М. Клименко. – М.: Междунар. отношения, 1969. – 191 с.
3. Engelhardt E. Du régime conventionner des fleuves internationaux: Etudes et projet de règlement général précédés d'une introduction historique. / E. Engelhardt. – P.: "Paris, A. Cotillon et cie, 1879.
4. Оппенгейм Л. Международное право. / Л. Оппенгейм. – т. I, п/т. 2. – М.: ИЛ, 1949. – 547 с.
5. Баскин Ю.Я., Корбут Л.В. Международно-правовой режим рек. История и современность / Баскин Ю.Я., Корбут Л.В. – М.: Наука, 1987. – 160 с.
6. League of Nations Treaty Series. – Vol. VII. – P. 38-63.
7. Фердросс А. Международное право. / А. Фердросс. – М.: Инстр. лит., 1959. – 652 с.
8. Курс международного права: В 7-ми томах./ ред. В.Н. Кудрявцев. – Т. 3. – М.: Наука, 1990. – 260 с.
9. International Law Association. Report of the Fifty-Second Conference Held at Helsinki, 1966. – L., 1967. – 547 p.
10. Wolfrom M. L'utilisation ades fins autres que la navigation des eaux des fleuves, lacs et canaux internationaux. / M. Wolfrom. – Paris: Pedone, 1964. – 123 p.
11. doc. A/CN.4/274 (Vol. II). – P. 274–279.
12. Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses, G.A. Res. 51/229, art. 10, U.N. Doc. A/RES/51/229 (May 21, 1997).
13. U.N. Gen. Assembly (51st sess.: 1996-97), Sixth Comm., Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses: Report of the Sixth Committee, 8, U.N. Doc. A/51/869 (Apr. 11, 1997).
14. Мельник О.З. Міжнародно-правове регулювання несудноплавного використання транскордонних водних ресурсів. Автореф. Дисс. ... кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. / О.З. Мельник. – К., 2010. – 22 с.
15. Annuaire de l'Institut de droit international. 1911. – 365 p.
16. United Nations Legislative Series ST/LEG/SER. V/12.
17. О'Коннелл А. Правопреемство государств. / А. О'Коннелл. – М.: Изд-во Иностранной литературы, 1957. – 588 с.
18. doc. A/5409. Legal problems relating to the utilization and use of international rivers - Report by the Secretary-General. Topic: Law of the non-navigational uses of international watercourses. Extract from the Yearbook of the International Law Commission. 1974. - Vol. II(2). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_5409.pdf.
19. Economic commission for Africa. Addis Ababa, 21-31 October 1963. E/CST.14/EP/17. Legal aspects of hydro-electric development of rivers and lakes of common interest (note by the secretariat). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.repository.uneca.org/pdfpreview/bitstream/handle/10855/16211/Bib-65161.pdf>.
20. Доклад Комиссии международного права о работе ее сорок шестой сессии. 2 мая-22 июля 1994 года. Генеральная Ассамблея Официальные отчеты. Сорок девятая сессия Дополнение № 10 (A/49/10). Организация Объединенных Наций. - Нью-Йорк, 1994. - 346 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/49/10\(SUPP\)&referer=/english/&Lang=R](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/49/10(SUPP)&referer=/english/&Lang=R).
21. Конвенція 1957 р. між Швейцарією та Італією щодо використання гідроенергетичних ресурсів річки Шпільоль // Legislative Texts, Treaty № 235, p. 862).
22. Конвенція 1963 між Францією і Швейцарією про гідроенергетичний комплекс в Емосонській долині // Revue générale de droit international public (Paris), 3rd series, vol. XXXVI. - № 1. - January-March, 1965. – P. 571.
23. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных конфликтов (Протокол I). Женева, 8 июня 1977 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.icrc.org/rus/assets/files/2013/ar_i_rus.pdf.
24. Конвенция по охране и использованию трансграничных водотоков и международных озер от 17 марта 1992 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.levo-nevski.net/pravo/razdel3/num8/3d890.html>.
25. Гуреев С.А., Тарасова, И.Н. Международное речное право: Учебное пособие /С.А. Гуреев, И.Н. Тарасова - М.: Юридическая литература, 2004. – 352 с.
26. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (2003 р.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_164.
27. Угода між Урядом України та Урядом Словацької Республіки з питань водного господарства на прикордонних водах (1994 р.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/703_061.
28. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Молдова з питань водного господарства на прикордонних водах (1994 р.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/498_051.
29. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про спільне використання та охорону транскордонних вод (2001 р.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/112_031.
30. Морозов Г.Н. Правовые аспекты гидростроения на внутренних водных путях международного значения: Дисс. ... на соиск. канд. юрид. наук. / Г.Н. Морозов. – М., 1999. – 213 с.
31. Report of the Fifty-Seventh Conference. – Madrid, 1976. – p. 256-266.
32. Ely N., Wolman A. Administration / N. Ely, A. Wolman // The Law of International Drainage Basins, p. 124.

Summary

This article considers various aspects of international delegated legislation of hydro energy. In the frame of ecologically aimed international delegated legislation we have a fairly considerable bulk of norms connected with the regulation of production of hydro energy in terms of it being one in a variety of renewable energy sources. For a considerable period of time the only regulators in this group of affairs were bilateral agreements that produced a number of principles, which can be classified into certain groups based on the topic of their regulation.

The 1923 Geneva Convention on the Hydro Energy of Watercourses, which concern multi-ple countries was supposed to become a specialized international universal agreement. This convention unfortunately didn't receive international recognition, however it included a number of norms, which played a part in the further regulation of the hydro energy problem in international law. Other multilateral conventions, which played a part in the definition of the principles of the regulation of hydro energy were the 1992 Helsinki Convention on the Protection and Use of Trans-boundary Watercourses and International Lakes (UNECE/Helsinki Water Convention) and the 1997 United Nations Convention on the Law of Non-Navigational Uses of International Water-courses. The first of these documents encourages the parties to conclude bilateral and multilateral agreements on disputable issues, including those concerning hydro energy, and the second establishes a number of universal principles.